

A KEREKEGYHÁZI KUKÁLIA CSÚFNÉV EREDETÉRŐL, JELENTÉSEIRŐL
avagy falucsúfolóból „trendi” becézetés?

Kerekegyháza város felnőtt lakói közül szinte mindenki hallotta a település nevével összefüggésben a *Kukália* kifejezést. Ennek jelentésére egy rövid magyarázatot sokan tudnak is adni. Kerekegyháza helytörténetírásához az alap kutatások között szükséges az újkori településsel egyidősnek látszó Kukália elnevezés eredetének, jelentésének alapos vizsgálata. Mi is ez? Gúnynév? Csúfoló? Vagy csak egyszerűen egy másik név? Menő elnevezés? Netán a helyiek önelnevezése?

Ha jobban utána olvasunk, kideríthetjük, hogy a kerekegyházi Kukália eredete messzire vezet, s megtudhatjuk azt is, hogy valójában nem is egy jelentést hordoz. Érdekes lesz a másik – mára már teljességgel feledésbe merült – jelentés feltárása, megismerése!

Cikkünk zömmel hírlapi adatokat tartalmaz, levéltári kutatásokat nem végeztünk; feltételezve, hogy a nem hivatalos Kukália név aktákban, községi, városi iratokban nem fordul elő, vagy ha igen, csak említés szintjén. [A továbbiakban az aláhúzott és **vastag** kiemelések tőlem: KT]

I.

A Kukália szó közismert jelentését a szájhagyomány az újkori Kerekegyháza 1857. évi betelepüléséhez köti, mely szerint a több nemzetiségű és több anyanyelvű új telepesek, nem értvén 'egymás nyelvét', egymáshoz nem tudtak szólni, azaz kukák voltak. Nézzük, hogy a feltételezést milyen adatok támasztják alá. Erre vonatkozóan a szomszéd nagyváros, Kecskemét hírlapjaiban, újságjaiban találhatjuk a legtöbb forrást. Nem véletlenül.

Az új községhez legközelebb a piaccal, vasúttal, iparral, nyomdával, egyházakkal, középiskolákkal stb. bíró város Kecskemét volt. Érdekes azt is megemlíteni, hogy Kerekegyháza alapítója, balatoni Farkas János 1863-ban a tősgyökeres és közismert kecskeméti Ferenczy család leányát, Máriát vette feleségül, akivel nagy és széleskörű kecskeméti rokonságot, ismeretséget is kapott. Ferenczy Mária egyik unokahúga, Ferenczy Augusztina (1850-1929) egyenesen annak a Kada Eleknek lett a felesége 1876-ban, aki később híressé váló, a várost felvirágoztató polgármesterré vált.

A Kukália név egyik első hírlapi említése **1881**-ben a Kecskeméti Lapokban olvasható. Cserekyei Károly, a Kecskemétvidéki Gazdasági Egyesület jegyzője ezt írja: „*Pillantsunk vissza a legközelebbi múltba, az ötvenes évekre, azonnal eszünkbe jut, hogy az egész kerekegyházi terület akkor épen olyan vad pusztaság volt, mint milyennel mi több ezer holdnyival rendelkezünk határunk több részében, s mi lett ezen vad pusztából? egy virágzó állapotban levő rendezett, terjedelmes és népes község, melynek minden egyes tagján fölismerhető, miszerint ők tudják és átértik, hogy az ember csak szorgalmas munkásság után élhet meg becsületes módon. Ha valaki kételkednék állításom igazsága felől, tegye meg azt a fáradságot, menjen ki bármily munka idején s figyelje meg e népet, melyről még 8-10 év előtt, mint kukáliairól, csak úgy **megvetőleg beszéltek** és meg fog győződni, hogy e nép amint most hozzánk, mint legközelebbi szomszédhoz szívesen simul, úgy egykoron komoly vetélytársunkká válik sok tekintetben, melynek jeleit a gyümölcstermelés és borászat terén már ma is tapasztaljuk.*”¹

¹ Cserekyei Károly: Szervezzünk-e telepítvényt? = Kecskeméti Lapok, 1881. november 27. 1. oldal. A Kecskemétvidéki Gazdasági Egyesület 1870 óta működő egyesület volt, 1890-ben összesen 126 taggal, a választmányának egyik tagja volt balatoni Farkas János! (ld. Kecskeméti Nagy Képes Naptár az 1890. évre, szerk: Nagy Imre hírlapíró, 47-48. oldal)

Hanusz István kecskeméti pap-tanár **1887**-ben „Községek születése az Alföldön” címmel a Földrajzi Közleményekben jelentetett meg tanulmányt. Az új telepítvények között említi Lajos-Mizsét, Kocsért, Jász-Kerekegyházát², amelyről megjegyzi: „*E legutóbbinak Kecskeméten ismertebb neve Kukália, mi onnét származott, hogy a jász gazdák közé porosz németek és fölvidéki tótok is települtek s a szomszéd kecskemétiak nem kis multságára igen keservesen bírták egymást megérteni.*”³

Ugyancsak Hanusz István **1899**-ben „Nemzetünk erősödése az Alföldön” címmel írt dolgozatot, amely a Kecskeméti Lapokban⁴, majd a Földrajzi Közleményekben is megjelent. Ebben így fogalmaz: „*1860-ban⁵ keletkezett Jász-Kerekegyháza a legkülönbözőbb népelemekből és mivel ott a magyar, német, tót szomszédok egymást keservesen értették meg, elnevezte a telepet Kecskemét tréfásan Kukáliának. Ma már csak a legöregebbek nem tudnak magyarul.*”

Az Országos Ellenőr című, de kecskeméti hetilap, **1904**-ben ezt írja: „*Kerekegyháza lakosai a telepítéskor tótok valának. Amidőn bejöttek Kecskemétre a hetivásárig, bizony nem igen tudtak beszélgetni a tőzsgyökeres (így!) magyar kecskeméti néppel. Ezek viszont övelők nem tudták megérteni magukat. El is nevezték a kecskemétiak a kerekegyháziakat kukáliaiaknak. Mondám, a kecskemétiak nem értették meg a kerekegyháziakat.*”⁶

Ezen, a jelenlegi adatok szerint elsőkénti Kukália-említéseknél megfigyelhető, hogy valójában a kecskemétiak által adott, szomszédra aggatott falucsúfolóként, gúnynévként működött a városban! Nem a betelepülők nevezték önmagukat 'Kukáliának'.

A Kecskeméti Híradó című hírlap **1914** februári egyik cikkéből megtudhatjuk, hogy a városiak élcelődtek, mulattak is a 'kukáliaiak' rovására, élhetetlenek, ügyetlenek tartva őket. „*[A]mikor még nagyon nagyokat mulattak telente Kecskeméten az emberek, akkor meséltek a cselédek a konyhában a kukáliai farkasokról. Az ernyőtlen petróleum-lámpa világa elhalványodott a Kecskemét és a ma már a nép által is Jász-Kerekegyházának nevezett falu közti úton üvöltő farkasok tüzes fényt lövellő szemeihez képest, amelyeket az udvar havas holdas téli csöndjéből betüzeskedni láttunk az ablaküvegen keresztül. Igen, ezek a farkasok voltak azok, amelyek csizmaszárig megették a kukáliai embert, meg másnap a kéményseprőt is, aki az úton menve éppen rátalált az árván maradt pár csizmára, amelyből kievődött az embőr, - de jöttek az ordas toportyánférgesek s megették őt, a füstfaragót is. Nem maradt meg, csak a papucs.*”⁷

² Lajos-Mizse, Jász-Kerekegyháza az 1900 előtt használt név-formák, 1900-ban a ma is használt alakban egységesítették e településneveket.

³ Hanusz István: Községek születése az Alföldön = Földrajzi Közlemények (A Magyar Földrajzi Társaság lapja) Budapest, 1887. 318-329 oldal. Hanusz István (Vác, 1840-Kecskemét, 1909) váci születésű, majd Kecskeméten híressé vált paptanár, a földrajz és növénytan tárgyak oktatója a kecskeméti főreáliskolában (a Katona József Gimnázium jogelődje).

⁴ Hanusz István: Nemzetünk erősödése az Alföldön I-II. = Kecskeméti Lapok, 1899. április 16. 4. oldal.; 1899. május 7. 2. oldal, illetve Földrajzi Közlemények, XXVII. kötet, Budapest, 1899. 217-226. oldal

⁵ Az 1860-as év pontatlan említés, valójában a telkeket 1857-ben már árverésen értékesítették. 1859. augusztus 20-án már Szent István-napot ünnepeltek a házaikat addigra zömmel felépítő telepeselek!

⁶ Furcsaság című cikk, –s– szignóval = Országos Ellenőr (Társadalmi és közművelődési újság), Kecskemét, 1904. december 10. 1. oldal.

⁷ A nyíri farkaskaland, XYZ szignóval = Kecskeméti Híradó (A Kecskeméti Nemzeti Munkapárt lapja), 1914. február 16. 3. oldal

Ugyanezen lapban dr. Zombory László városi főügyész, 1914 márciusában a munkáskéz hiányát akként javasolta enyhíteni, hogy „[l]eghelyesebb lenne, ha oláh vidékről hoznánk családokat, akiknek már legközvetlenebb leszármazói épen úgy mint Jászkerekegyházán, (Kukáliában) iskolai nevelés és a néppel való érintkezés folytán tósgyökeres magyarokká válnának.”⁸

A két háború közötti időszakban a kecskeméti lapok – feltehetően az egyre szorosabbá váló települési kapcsolatoknak is köszönhetően – bőségesen írtak a Kukália gúnynevről.

A Kecskeméti Közlönyben 1933 januárjában Szabó Kálmán múzeumigazgató és régész⁹ a Kecskeméti Anekdotakincs című rovatban ekként írt: „KEREKEGYHÁZA szomszéd községet Kukáliának is hívják nálunk. Ezt a nevet azonban Kerekegyházán nem ajánlatos emlegetni. Állítólag Kerekegyháza csúfnevét onnan kapta, hogy a település idején egyszerre tótok és svábok is települtek, nem értették egymást, kukák voltak.”¹⁰

A Kecskeméti Közlönyben 1934-ben ifj. Joszt Ferentől kapjuk a legszélesebb körű, de bizony, mesésnek tűnő magyarázatot, szószármaztatást: „Hetvenhat esztendő ma a község. A Fő utcán márványtáblával megjelölt ház áll. A legelső, amelyet építettek. Azóta már sokat fejlődött a község. Tizennégy, akáccal szegélyezett, szabályos, nyílegyenes utcából áll. Akácvirágzáskor olyan ez a hely, mint egy óriási virágoskert. Az utcák két oldalát fehérsárgás akácvirág-füzérek díszítik és az ózondús levegő terhes az illattól. Fejlődik a község. Ma már nem igen csúfolják Kukáliának a szomszédok. Miért volt Kukália Kerekegyháza? Hajdanában így hívták, jobban mondva csúfolták. A dolognak érdekes háttere van. Amikor még homokbuckákkal játszott a pusztai szél, a mostani megművelt kövér életet termő földek helyén, a jászkunok pásztorkodtak Kerekegyházán. Farkas János gödöllői jószágkormányzó, a község megalapítója svábokat, rácokat, tótokat telepített a jászkunok mellé.

A jövevényekkel nehezen barátkoztak össze a pusztai fiai. Kezdetben szóba sem álltak velük. Kint a végtelen homokpusztán szárnyékot (itt: nádfalú kunyhó, KT) építettek maguknak és furulyaszó mellett ünnepnaponként ott mulatgattak. A telepesek a bentlakók szárnyéka fölé építkeztek és ők is nekiláttak a mulatozásnak dudaszó mellett. A kunok csak túrték egy darabig a dolgot, de mikor megsokalták, fel-felkiabáltak az idegeneknek. Választ azonban nem kaptak. A jámbor svábok, tótok, rácok annyira nem értettek magyarul még akkor, hogy csak hümmögtek a kiabálásra, meg kétségbeesetten mutogattak, hogy egy árva betűt nem értenek az egészből. Ekkor tette az egyik elkeseredett kun a megjegyzést: - »Még magyarul se értenek a szerencsétlenek, kukák ezek...« így kapta a telepesek szárnyéka a Kukália nevet, amelyet azután a »jó« szomszédok később ráhúztak a községre is. Régebben haragudtak érte a kerekegyháziak, ma már jókedvűen mosolyognak rajta, ha elvéve emlegeti valaki.»¹¹

⁸ Dr. Zombory László: Munkáskéz hiánya Kecskeméten = Kecskeméti Híradó, 1914. március 23. 2. oldal

⁹ Szabó Kálmán (1886-1963) néprajztudós, régész, nyelvész; az 1935-ben megjelent *A „hírös” város anekdotakincse* című munkájában is szerepel ez a közlés. A harmincas években ő tárta fel a középkori kerekegyházi körtemplom maradványait és tudományos közleményben, 1938-ban először ő ismertette méreteivel együtt a körtemplom alaprajzát, de ásatott a kunkerekegyházi templomromnál, és a baracspusztai templomromnál is, amelyekről szintén említést tett.

¹⁰ Szabó Kálmán: Kecskeméti anekdotakincs (sorozat) = Kecskeméti Közlöny, 1933. január 15. 5. oldal.

¹¹ Ifj. Joszt Ferenc: Kukália ...Bogár Imre (Képek a régi Kerekegyházáról) = Kecskeméti Közlöny, 1934. április 17. 8. oldal. Joszt Ferenc (Bp. 1890-Kecskemét, 1980) irodalomtörténész, tanító, könyvtáros, helytörténész. Érdekes, hogy a frissen megalakult Kerekegyházának az 1860-as években egyik főbírója volt Joszt János. Ifj. Joszt Ferenczel való rokonságának kérdése további kutatásra vár.

Vincze Ferenc tanár **1942**-ben a debreceni Tisza István Tudományegyetemen írt doktori értekezést *Kerekegyháza gazdaságföldrajza*¹² címmel, amelyben bőséges település- és társadalomtörténetet is ad. Megjegyzendő, hogy az ő munkájára hivatkoznak az utódok sok helytörténeti kérdésben, így Kukália ügyben is; legyenek azok a háború utáni hírlapi cikkek vagy éppen helytörténeti tanulmányok, monográfia, mint 2000-ben Pető Melinda munkája. Vincze Ferenc szerint „... a kevertajkú népességtől nyerte a község azt a nevet, ahogyan Kecskeméten és szomszédos községekben nevezik. Kukáliának hívják, mivel a különböző nyelvű népesség eleinte nem értette meg egymást és úgy mutogattak, mint a kukák.” Megjegyzendő, hogy Vincze Ferenc az egyébként szépen adatolt értekezésében nem ad semmiféle forrásmegjelölést a Kukália név eredetére vagy korábbi említésére, mindössze a „mutogattak, mint a kukák” kifejezéshez fűz annyi lábjegyzetet, hogy „jelbeszéd.”

Az ötvenes évek második felében a Petőfi Népe megyei napilap [1957-től a Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun megyei lapja] is folytatta, folytatja a Kukália falucsúfoló emlegetését. Megfigyelhető azonban, hogy idővel a jelentés hangsúlya, értelmezése megváltozik a lapban: felpuhítják, majd szinte 'félhivatalossá' semlegesítik. **1957.** augusztus elsején, a 100. évét élő Kerekegyháza kapcsán dr. Kosik Endre még imígyen írt a betelepülőkről: „De jöttek ide messzi vidékekről telepések: Trencsénből tótok, sőt Bajorországból is 16 család. Ezért gyakoriak az ilyen nevek: Romancsik, Trepak, Oberfrank, Kaldenecker. - Nem csoda, ha ez a sok nyelvű lakosság nem értette egymást és mint a némák, mutogattak, így alakult ki a Kukália, az országszerte ismert gúnynév, melyet ugyan régebben nem volt tanácsos emlegetni a vérmes kerekegyháziak előtt.”¹³

1957. augusztus 18-án, a Százéves ünnep című cikkben a Petőfi Népe ismeretlen újságírója már jelentősen enyhíti a Kukália elnevezés jelentéstartalmát: „A környék lakói tréfásan Kukáliának nevezték el Jászkerkegyházát — az első telepések különböző nyelvük miatt nem igen értették meg egymást eleinte.”¹⁴

2001-ben a Petőfi Népe egy cikkében – felpuhuló jelentésként – az addig gúnynévként emlegetett Kukália már úgy jelenik meg, mint egy egyszerű, alternatív elnevezés: „a kevertajkú népesség az oka, hogy Kerekegyházát Kukáliának nevezték.”¹⁵ **2003** novemberében, szintén a Petőfi Népe, Kerekegyháza településtörténete kapcsán említi: „Kevertajkú népesség - sváb, tót, cseh, morva, sziléziai - telepedett ide, s mert nem értették egymást, csak mutogattak, mint a kukák, ezért is hívták Kukáliának.”¹⁶

A Petőfi Népében megfigyelhető felpuhuló jelentésárnyalat mellett, Bereznai Zsuzsanna néprajzkutató a kecskeméti FORRÁS című, szépirodalmi, szociográfiai, művészeti folyóiratban **2000**-ben tett közzé tanulmányt „*Falucsúfoló mesék Kecskemét környékén*” címmel, amelyből nem maradhatott ki a Kukália elnevezés. Adatai a csúfnév eredetét támasztják alá, de ezekből a történetekből már nem derül ki, honnan, kiktől ered a gúnynév.

„Kerekegyházát Kukáliának nevezték tréfásan. Szabó Kálmán is feljegyezte, hogy ezt a nevet Kerekegyházán nem ajánlatos emlegetni. Állítólag azért kapta a falu ezt a csúfnévet, mert tótok és svábok is betelepültek, s nem értették egymást, kukák voltak.”

¹² megjelent a „Közlemények a debreceni Tisza István-Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből” sorozatban, Debrecen, 1942.

¹³ dr. Kosik Endre: A százéves Kerekegyháza = Petőfi Népe, 1957. augusztus 1., 5. oldal.

¹⁴ Századik születésnap = Petőfi Népe, 1957. augusztus 18., 4. oldal, aláírás nélküli cikk.

¹⁵ Körtemplom és Kukália = Petőfi Népe, 2001. március 5., 6. oldal, aláírás nélküli cikk.

¹⁶ Kerekegyháza településtörténet = Petőfi Népe, 2003. november 13., 6. oldal, aláírás nélküli cikk.

Az ágasegyházi kovács, Ballabás Sándor ezt a történetet hallotta erről: Kerekegyháza - Kukália. Azért hívták Kukáliának, mert a fiatal pár házat épített. Oszt elmentek megnézni a házat, hogy is épül a ház. De még nem volt bepucolva, osztán az új ember felesége Alia volt. Oszt, a vályogon keresztül azt mondja az ember: - Kukk, Ália! A vályognyíláson átnézett.

Bereznai Zsuzsanna további csúfolódásokat is összegyűjtött, egy másik kitérőt tegyük erre is. *Hetényben tótoknak csúfolták a kerekegyháziakat. Mert a falu annak idején tót község volt. Haragudtak érte. Nem mehetett be hetényi ember oda, vagy azok se gyűhettek ide, mert akkor nagy baj volt... Kadafalván Pankotai Mihálytól hallottam a kerekegyházi csúfoló egy további változatát:*

Régen voltak itt országos kirakodó vásárok. Ott is fiatalok árultak, a sátorban iszogattak. Oszt a sátorban ivás közben elég volt annyit mondani a kerekegyháziaknak, hogy: -Kukália, sátor nélkül, nincsen a lány legény nélkül...

*Oszt erre aztán hatalmas verekedés tört ki. Még orvost is kellett hívni, úgy összeverekedtek. Hetényben úgy tartották, hogy Kerekegyházán van a világ vége, mert nem ment tovább ott a vonat sem. Nagyon haragudtak érte, ha ezt mondtuk nekik.*¹⁷

A hírlapi említéseket összegezve, megállapíthatjuk, hogy a ma közismert jelentésűnek tartott Kukália elnevezést, mint klasszikus falucsúfolót, először a kecskeméti, magyar anyanyelvű népesség aggatta a kerekegyháziakra, főként az ide települő tót ajkú népesség miatt. Ők akár egzotikusnak, idegennek is minősülhettek Kecskeméten és környékén, hiszen a környéken máshol nem volt ekkora tót anyanyelvű népcsoport. A kecskemétieknek mintegy egy ezreléke volt 1880-ban tót anyanyelvű.¹⁸ *Érdekes és eddig különösebben nem emlegetett adat, hogy az 1881. évi népszámlálás során Kerekegyházán összeírt 130 tót anyanyelvű személy a térség legnagyobb tót anyanyelvű népességét alkotta!*¹⁹

A Bercelelről Kerekegyházára települt svábok anyanyelve viszont nem lehetett teljesen idegen és ismeretlen Kecskeméten, tehát miattuk nem volt különösebb ok a gúnynév elterjesztésére. [Más kérdés, hogy valójában mennyire volt megérthető számukra a Bercelelről (Ceglédbercel) Kerekegyházára betelepülő svábok dialektusa a vásárokon és a városban.] Mindezek mellett felvethető az is, hogy a nagy Kecskeméten még a 130 kerekegyházi tót anyanyelvű személy együtt sem jelentett volna akkora népességet, amelyet egy majd' száz évre kiható gúnynévvel kellett volna honorálni; viszont tudjuk, hogy a falucsúfolók nem matematikai arányosság vagy történelmi méltányosság szerint alakulnak ki és terjednek el.

---

¹⁷ Bereznai Zsuzsanna: Falucsúfoló mesék Kecskemét vidékén = FORRÁS (Bács-Kiskun Megye Önkormányzata és a Katona József Társaság folyóirata) 2000. novemberi szám 51-52. oldal.

¹⁸ Az 1870. évi népszámlálás szerint Kecskemét lakossága 41.195 fő volt. A Kecskeméti Nagy Képes Naptár az 1890. évre című kiadványban (ld még 1. lbj.) Hanusz István (róla ld 3. lábjegyzet) írta a Kecskemét földrajzi viszonyairól című fejezetet, mely szerint az 1881. évi népszámlálás 46.744 lelket írt össze a városban (lélekszám szerint Magyarország 7. városa volt). Az anyanyelvi adatok szerint a 44.887 összeírtból a 42.848 magyar anyanyelvű mellett 38 férfi és 18 nő (összesen 56) volt tót anyanyelvű (0,13 %), míg 91 férfi és 70 nő, összesen 161 fő a német anyanyelvű (0,37%). Érdekes, hogy összeírtak 1.700 fő beszélni nem tudót is (3,96%)! Kerekegyházán az 1881. évi népszámlálás szerint 2.395 személy élt, ebből a 2.062 magyar anyanyelvű mellett 63 német és 130 (5,42 %) tót anyanyelvű (beszélni nem tudó: 135). Érdekes tehát, hogy az 1881. évi népszámlálás szerint Kerekegyházán a tót anyanyelvűek száma mintegy két és félszerese volt a kecskeméti tót anyanyelvűeknek!

¹⁹ Tehát 1881-ben a 2395 kerekegyházi lakosból 130 a tót anyanyelvű. Kecskeméten 44.887-ből 56; Peszéradacson 972-ből 25; Szabadszálláson 6295-ből 10; Kunszentmiklóson 7447-ből 2; Izsákon 3454-ből 30; Félegyházán 23.912-ből 40; Nagykőrösön 22.769-ből 65; Cegléden 24.872-ből 64; Lajosmizsén 5354-ből 17 és Örkényben 1716-ből 20 személy. in: Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve, II. kötet (1882), 203-209. oldal

A falucsúfolók eszköze éppen a túlzás, a nagyítás, a karikírozás. A falucsúfolók háttere éppen az „etnocentrikus szemléletmódnak” nevezett jelenség, tehát az, hogy az ember először mindent saját magához mér, saját közösségéhez hasonlít, azaz megelégszik önmagával. Minden más, ami ezen kívül létezik, az „furcsa”, „különös”, lenézni való, nevetséges idegenség.²⁰

A későbbiekben az a jelentés tapadt a falucsúfolóhoz, hogy az új település tót és német ajkú lakói nem értették *egymást*. Az utóbbi évtizedek említései, főként a Petőfi Népében, pedig már szinte hivatalos névvé tették a csúfolót, a „hívták”, „nevezték” formulákkal. Ezekből az általánosító szóhasználatokból azonban már éppen az nem derül ki, kik is „nevezték”, „hívták” az új települést Kukáliának. Szomszédok-e vagy maguk a község lakói?

A kecskeméti hírlapi említésekben lesűrhető, hogy a Kukália elnevezés falucsúfoló, tehát külső gúnynév, csúfnév. Semmiképpen nem tekinthető a helyiek önelnevezésének, vagy egyszerűen Kerekegyháza másik (félhivatalos) nevének. Több adat szerint régebben nem is volt tanácsos ezt Kerekegyházán vagy kerekegyháziak előtt emlegetni.

A felpuhuló jelentésváltozás (vagy inkább már jelentés-kiüresedés) különös epizódjaként, 2014-ban egy Kerekegyházára beköltöző fiatalember „www.kukalia.blogspot.hu” címen („Amiket egy kerekegyházinak tudni érdemes...” alcímmel), kerekegyházi helytörténeti érdekességeket közzé tevő internetes naplót indított, több esetben fel nem tártnak mondható érdekességekkel. E sorok írója akkor sem tartotta szerencsésnek e névválasztást, hiszen az értékmentés helyszínékként nem illendő az értékesnek tartott település külső csúfnévét használni.²¹ A napló időközben leállt, nem frissül, az ún. legnagyobb közösségi oldalra költözött változata pedig néhány ritkuló érdekesség mellett már adok-veszek, illetve kutya- és macskakölyök elhelyező fórummá kopott. Az Instagram képküldő alkalmazáson használt kukália nevű felhasználó már teljes tévedésben így írt: „...persze régen a menő *Kukália* név volt ám a perfekt!”²²

II.

Mindezek mellett a Kukália névnek van egy mára, a közbeszédből teljesen eltűnt, másik jelentésrétege is. Erre prof. dr. Kürti László egyetemi tanár, lajosmizsei helytörténész²³ hívta fel a figyelmet, köszönjük neki, ezúton is!

Kürti László felvetése szerint a Kukália név a dohánykertészettel függ össze, a dohánykertészek egyik eszközének, a *kukának* nevéből ered. Nézzük, milyen adatok találhatóak erre, helyálló lehet-e ez az értelmezés.

A Kecskeméti Gazdasági Egyesület jegyzője, Csereklyei Károly, **1881**-ben, ezt is írta Kerekegyházáról, a már említett cikkében: „*A 2000-et számitó lakosság, mely 1860-ban kezdett*

²⁰ Bereznai Zsuzsanna: Falucsúfoló mesék Kecskemét vidékén = FORRÁS (Bács-Kiskun Megye Önkormányzata és a Katona József Társaság folyóirata) 2000 novemberi szám

²¹ Meredek – de szemléletes - hasonlatként képzeljünk el erdélyi magyaroknak szóló helytörténeti blogot „www.bozgor.blogspot.ro” névvel! Vajon milyen fogadtatást kapna? Érdekes lenne felkutatni, hogy vajon működik-e hazánkban másik helytörténeti blog az adott település külső csúfnévén.

²² www.piwox.com/user/kerekegytanya/9613524406

²³ Dr. Kürti László PhD, kulturális antropológus, politológus, Ladánybene díszpolgára, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar egyetemi tanára. Publikációs listája: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10031876&paging=3;20> (utolsó letöltés: 2020.12.12.)

itt megtelepedni, s melynek első részét legtöbbszörre **dohányoskertészek** és napszámosok képezték, ...”²⁴

A frissen alakult Kerekegyháza első éveiről **1879**-ben jelent meg a leghitelesebb adat, Galgóczy Károly tollából a Nemzetgazdasági Szemlében. „A lakosság 3/5 része magyar, 1/6 német, 1/5 tót eredetű, de ma már az egész úgy el van magyarosodva, hogy a különböző eredetűeket viseletre és nyelvre alig lehet megkülönböztetni, az új ivadék pedig bizonyára már egészen tiszta magyar lesz. Származásra legtöbb került a pusztán volt régi dohányosok közül és a szomszéd magyar községekből; Árokszállásról, mint anyaközségből szintén kerültek, de aránylag nem sokan; a németek Berczel és Vecsés pestmegyei községekből, a tótok Sziléziából, Morvaországból, azután Trencsén és Árva megyéből kerültek, kik nagy részben napszámosokképp jutottak a vidékre.”²⁵

Ebben az időben a 'dohányos' kifejezés nem a dohányzó embert jelentette, hanem a dohány termelőjét, a dohánykertészt. Galgóczy Károly (mezőgazdász, gazdasági író, gazdasági íróként szükségképpen: közigazdász, statisztikus, történész is)²⁶ tudományos pontossággal járt utána adatainak, járt Kerekegyházán, ezért az ő adatát, húsz évvel a kezdetek után, bizvást elfogadhatjuk. Tehát a betelepülő magyarok legtöbbször a régi pusztai dohánykertészek közül került ki.

S ha kitérőt teszünk a hivatalos és nem hivatalos helynevek világába, láthatjuk, hogy „kukália” elnevezés minden más helyen a dohánytermeléssel áll összefüggésben. Nagyné Mosóczi Mária helytörténész telitalálatnak minősülő adattal ismertet meg bennünket. *Csány vezeték- és ragadványnevei című*, 1992-ban kiadott helytörténeti dolgozatában a „Kukás Öcsi” ragadványnevet magyarázatoként ezt közli: „Az ősei részesdohányosok voltak. A mai Állami Gazdaság területén volt egy birtokrész, amit Kukáliának hívtak. Ebből alakult Kukáliás - Kukás.”²⁷

A Heves megye hatvani járásban fekvő Csány községnek a hivatalos helynévtár szerint is volt „Kukália” elnevezésű külterületi része; a jász kerületi, később jász-nagykun-szolnok megyei Jászkisér községnek pedig Kukália és Újkukália nevű külterületi helye, 1910-ben.²⁸ A Nagy Háború előtt a Csány nagyközséghez tartozó Kukáliának 110 lakosa volt²⁹, amellyel a legnépesebbnek külterületi résznek minősült. Eme Kukália egyik bűnügyéről a 8 Órai Újság 1930-ban e mondatokkal kezdett tudósítást: „A múlt év szeptember 5.-én a hevesmegyei Csány községben eltűnt a kilencéves Dudás Béla, Dudás Balázs dohánymunkás kisfia. Dudás Balásék és a Balázs-család közös portán éltek, az úgynevezett Kukália-pusztán ...”³⁰ A tudósítás szerint e Kukália-pusztán dohánymunkások, dohánykertészek éltek, még a két háború között is.

²⁴ Csereklyei Károly: Szervezzünk-e telepítvényt? = Kecskeméti Lapok, 1881. november 27. 1. oldal. (Az 1860-as évszám pontatlan. 1857-59 között ment végbe a letelepülés, a házak építése.)

²⁵ Galgóczy Károly: A telepítések mai fontossága, s vizsgálódás sikerülések feltételei körül = Nemzetgazdasági Szemle, 1879. jan-márc, 1 füzet, 29. oldal.

²⁶ Galgóczy Károly (1823-1916) az említettek mellett ügyvédi oklevelet szerzett, tanított, s az MTA tagja volt. in: Magyar Életrajzi Lexikon (jav., átdolg kiadás) 2000.

²⁷ Nagyné Mosóczi Mária: Csány vezeték- és ragadványnevei (Magyar Névntani Dolgozatok sorozat 103.) Budapest, ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névntató Munkaközössége, 1992., 99. oldal.

²⁸ Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnév lexikon, Budapest, 1997., 2. kötet, 637., 861. oldal

²⁹ A magyar szent korona országainak helységnévtára 1913., 94. oldal, az 1910. évi népszámlálás szerinti adatokkal. A harmincas években Kukáliatanya, a negyvenes években már Kukáliapuszta néven, ld: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára – 1. Heves megye (Bp., Központi Statisztikai Hivatal, 1991) 49. oldal. A második világháborús hadmozdulatok következtében megszűnt, ld: Rendeleték Tára a Magyar Posta részére, 1947. július 11. (34. szám) 244. oldal

³⁰ Egy kilenc esztendősi fiú halálának titka a Tábla előtt = 8 Órai Újság, 1930. július 5., 5. oldal

Nem véletlen mindez. Amíg elsődleges volt a pipadohány termesztése, addig annak legkiválóbb termőhelye a Heves megyei Verpelét és környéke volt, a leghozzáértőbb termelőkkel.

A dohánykertészet eme formája teljesen kiveszett a gazdálkodásból és a kultúrtörténetből is, ezért kitérőként említjük meg Takács Lajost, aki Dohánytermesztés Magyarországon³¹ című munkájában alapos gazdasági és kulturális áttekintést ad róluk:

„A kertészek új típust jelentenek a földművelők széles skálájában. Szabad bérlők, akiknek szolgáltatását szerződés szabályozta és a kibérelt földön - az extenzív [= külterjes, KT] gazdálkodású Alföld közepén - új kultúrát, intenzív dohányművelést fejlesztettek ki. Gazdálkodásuk, az új növénykultúra bevezetése, összefüggött társadalmi helyzetükkel, szabad, kötetlen életükkel, a jobbágyi terhektől való mentességükkel. Szabadabbak, mozgékonyabbak voltak bizonyos tekintetben a környező mezővárosok polgárainál is, akiket erősen helyhez kötött a föld és gazdálkodásukat pedig regulázta a régi hagyományos rend. A kertészek gazdálkodása is kapcsolódott ugyan a helyi hagyományokhoz, de az új technikát igénylő növény és a kertészek kötetlenebb társadalmi helyzete új gazdasági és társadalmi formákat alakított ki a mezővárosi területek tőszomszédságában. ...

Rossz híruknek egyik oka volt szegénységük, mely időnként ijesztő méreteket öltött, ha a dohánytermesztés rosszul sikerült, vagy a dohány ára leesett. A dohánytermesztők élete, jövedelme egyébként is rendkívül ingadozó volt: egy-egy jó év hatalmas összeget hozott nekik, míg más években alig volt meg betevő falatjuk. ... »A ‚kukás‘ a gazdasági munkásnép salakjának tekintett Magyarország igen sok vidékén« - állapítja meg egy közelebről ismeretlen cikkíró is a Magyar Dohányújságban. ...

Ha nem is fogadhatjuk el ezeket és még ezeknél is cifrább véleményeket a kertészekről, annyi tény, hogy volt alapja e furcsa vélekedéseknek. Mindenekelőtt azért, mivel munkájuk: a dohányvaló foglalkozás rendkívüli piszkos volt, úgyhogy a külső, felületes szemlélő, aki csak a szakadt ruhájú, dohányzsírtól feketén fénylő, Lázárszerű³² páriákat látta, amint a homályos, tikkadt levegőjű dohánypajtákban a magas szedria-fákon [=dohányszárító farúd, KT.] majom módra mászkáltak férfiak, nők, összekeveredve, látszólag minden cél nélkül, csak a szánalom és megvetés hangján szólhatott róluk. De külön is éltek a falubeliektől, ideiglenes, földbe vájt putrikban, az időleges település gyarló felszerelésével, és a sietős munka fölfordultságával. S míg a falubeliek, de a pusztaiak is nehezen mozdultak, a dohányosok könnyen odébb álltak, ha jobb hely kecsegtette őket, és így a környezetük is csak rendetlen vándornépet látott bennük, akik néha-néha istentelen dáridót csaptak, pl. csomózáskor, vagy elszámolás idején. S ez volt az, ami még különösebbé tette őket: a dohányosoknak a látszólagos nyomor ellenére is sokkal több pénzük volt, mint a falusi, pusztai embereknek. Ez persze sokféle egyént, gyanús, kétes elemet is odacsalogatott, akik közül nem egy, ugyancsak megpróbálkozott a dohányos élettel.

³¹ Bp., Akadémiai Kiadó, 1964., 463. oldal

³² utalás a négy napig holtan sírban fekvő betániai Lázárra, akit Jézus Krisztus támasztott fel, Biblia, János evangéliuma 11,1-44. Revideált új fordítású Biblia, Bp. Magyar Bibliatársulat, 2014.

Egyszóval: bőven volt alap a környezetük rossz véleményére, különösen, ha csak távolról szemlélték őket. ... Külön réteget alkottak tehát a falusi parasztok, és az uradalmi cselédek szélesen tagolt rendjében, és mint típus - nem mindenkor rokonszenvesen - élesen elvált a hagyományos paraszti és cselédi típustól. Nevük tájonként különbözött - már leszámítva a hivatalos és általuk is használt kertész és dohánykertész nevet -, és általában becsmérő, sértő volt más emberekkel szemben.

... A **kukás** szóra, mely az Alföld középső részén használatos leginkább, ugyan a MTSz. nem közöl más jelentést, csak azt, hogy „dohánykertész, feles dohánytermelő”, de ennek megbélyegző, bántó voltát éppen a kertészek emlegették: »Csúfnevet találtak ki ránk: kukás, pedig nekünk is megvolt a tisztességes nevünk: kertész!« - panaszkolta pl. az egyik verpeléti. »A gazdák kiabálták: itt gyün ni, a kukás! - emlegették a helybeliekkel való versengésüket - az egyik azt mondta: az vagyok! a másik: nekem megaggyák kertész úr, de te paraszt vagy! Vagy pedig: ha kukás is vagyok, különb ruhába járok, mint te!« S ilyenkor, ha erről beszéltek, elegendhetlen volt, hogy hajdani megaláztatásuk elégtételeképpen el ne mondják, hogy mennyivel több pénzük volt a csúfolódó, girhes, büszke falusiaknál: »Borsos most bent lakik a faluban - emlegették pl. Nyírlugoson. - Sok pénze szokott lenni - dohányos gazda volt. Mikor bejöttek a faluba, az évi kontót elszámolni (t. i. a kocsmában), megkérdezte; ‚Fel tud váltani egy ezrest valaki?‘ De ott még egy harminc holdas gazda sem látott ezrest!«

... nagy... szerepe volt ... a pórék [=dohányfüzerek, KT] kampóval való akasztásának, noha az utóbbi időben ez is háttérbe szorult. Jelentősége azért megvan ma is, hiszen éppen e kampókról, a **kukákról** kapták a kertészek egyik csúfnevüket, amelyet ma majd országszerte ismernek. Az az érdekes viszont, hogy a horog alakú fa elnevezése nem mindenütt kuka a magyar nyelvterületen, és a dohányosok által használt kampós fának is a mai napig több neve maradt fenn. így pl. a Nyírségben a kákó vagy kapocs, Verpeléten és általában Észak-Magyarországon a kamó és gamó, míg a Dunántúlon kampó. Csupán a Dél-Alföldön terjedt el hasonló értelemben a kuka szó. Itt azonban nem pusztán a zsinór végére kötött horgas fát jelöli, hanem mindenféle fahorgot. így pl. kukának nevezik a levágott gabona szedésére használt fahorgot, a szalonna kampós fáját, a sátorszélét rögzítő horgot, a szénás szekeret lekötő fakampót, vagy a gabona lekötéséhez használt horgot, egyszóval mindenféle kurta, horgas görbe fát, mit a köznapi életben használnak. ...

Nyilván akkor tapadt e szó a kertészekhez, amikor még valamennyien kukát kötöttek a kötél végére, és a kötelek végén díszelgő több ezer kuka feltűnő volt, s mint ilyen jellegzetes és a kertészekkel együvé tartozó jelenség maradt meg a szemlélőben. E kukahasználat pedig szoros tartozéka volt a primitív szárítási módnak, amikor a dohányt a szabad ég alá, az állókra ... rakták, és csak akkor, amikor eső jött, hordták sietve a pajtákba, fedél alá. Ezt az átrakodást gyorsította meg nagymértékben a zsinórok végére kötött kuka.”

De nézzünk szótárt, enciklopédiát is: A jószerivel Kerekegyházával egyidős, **1862**-ben kiadott *A magyar nyelv szótára*, (az ún Czuczor-Fogarasi)³³, a **KUKA** címszónak három jelentését adja: „1) Midőn a hallgatásra vonatkozó kuk hangból származik, annyi mint néma, siketnéma, 2) Jelent kajmót, mellyel a tiszamelléki dohányosok a felfűzött dohányt száradni kiakasztják.” [A harmadik hajózási kifejezés, KT]

A Pallas Nagylexikona³⁴, a millennium korának legrészletesebb lexikona ugyanezen jelentéseket adja: **Kuka** a. m. siketnéma, buta, bárgyu; továbbá kajmós fa, melynek segítségével a dohányfüzért fölakasztják. [A hajózási szakszótól itt is eltekintünk.]

A Magyar Néprajzi Lexikon a **kukás** címszónál egyértelmű magyarázatot ad: „...a felesdohánykertész alföldi, kelet-magyarországi elnevezése, csúfnév. Az elnevezés alapja a *kuka*: horog, fakampó, amelyet a dohányzsineg két végére kötöttek, hogy szükség esetén a felfűzött dohányt a szárítóról gyorsan leszedhessék és más, védettebb helyre akaszthassák. Mivel egy-egy kertésznek e kukából több ezerre is szüksége volt, a nagyszámú és máshol szokatlan tárgy megkülönböztető elnevezésük, ill. csúfnévük alapjává vált. A kukás név tartalma viszonylag homogén: uradalmi feles kertész. E kertésztípus valójában a dohánymonopólium bevezetése után (1859) alakult ki Magyarországon.”³⁵

Nem vitásan, a kuka a dohánymunkák, speciálisan a szárítás fontos és jellegzetes tartozéka volt, amíg olyan fajtákat termesztettek, amelyeket a napon kellett szárítani. A kukát (kampót) a levéllel telefüzött zsineg két végére kötötték, és segítségével szükség esetén (vihar, eső közeledtekor) gyorsan a pajtába tudták hordani a napon száradó dohányt.

A kuka, tehát mint a dohánykertészek jellegzetes és fontos munkaeszköze, alkalmassá vált arra, hogy a vele dolgozókat is a belőle képzett szóval jelöljék.

A Magyar Néprajz átfogó enciklopédia pedig az 1800-as évek közepén élő dohánykertészekről szólva, leírja: „Az évenkénti szerződés lehetővé tette, hogy ha valaki nem találta meg a számítását, a következő évben tovább vándorolhatott. A vándorlás a feles dohánykertészkedés jellegzetes kísérőeleme volt, ami szintén hozzájárult a dohányosok kirekedéséhez a paraszti társadalomból. Ezt a sajátos réteget a parasztság kertész, gányó, **kukás**, dohányos megnevezéssel illette, és általában lenézte. De a dohányosok is megkülönböztették magukat szaktudásuk és vagyoni helyzetük alapján. Érdekes, hogy a kapásnövények közül a dohány követeli meg a legmagasabb fokú specializálódást. Művelése nagy szakértelmet és precizitást igényel. A dohányfüzéreket fahorgok, **kukák**, gamók segítségével a napon vagy szellős épületben kifesztve szárítják.”³⁶

***

Összegzésként mondhatjuk, hogy a Kukália név kialakulásában biztosan helyet kaphatott a település létrehozásakor, a térségi talajviszonyokhoz alkalmazkodó dohánykertészettel kapcsolatos jelentésréteg, a dohányosok által használt kuka nevű eszköz alapján. Ez a dohánytermelési forma ezen a vidéken viszonylag gyorsan visszaszorult, így a Kukália név

³³ A magyar nyelv szótára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János m. tudom. akad. rendes tagok. Pest, Emich Gusztáv magyar akadémiai nyomdásznál, 1862.

³⁴ A Pallas Nagylexikona Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben, XI. kötet, Bp, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1895.

³⁵ Magyar Néprajzi Lexikon (főszerk: Ortutay Gyula) III. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980., 338. oldal

³⁶ Magyar Néprajz nyolc kötetben, készült az MTA Néprajzi Kutatóintézetében, szerk-biz elnöke Paládi-Kovács Attila, II. kötet: Gazdálkodás, Bp., Akadémiai Kiad, 2001.

jelentéséből is eltűnt ez a jelentés, ez az ismeretanyag. Ugyanakkor azonban a kecskeméti szájhagyomány és hírlapi cikkek sora a kezdetben a tótokra alkalmazott gúnynevet egész Kerekegyházra ráhúzta és elterjesztette.

*E kettőség nyelvi oka pedig az, hogy a **kuka** szó, érdekes módon, de eredendően, több jelentésű: mint 'süketnéma, rosszul, makogva beszélő (lásd: kukk-ot se szól)' s mint a dohánykertészek eszköze! [De még a hajózási szaknyelv is ismeri.]*

[Mivel az erre irányuló kérdés úgyis ott bujkál olvasóinkban: említsük meg, hogy az egészen új keletű 'szemétgyűjtő teherautó', illetőleg 'tartály' jelentésű *KUKA* német betűszó, valójában a **Keller und Knappich Augsburg** elnevezésű augsburgi gyár nevének kezdőbetűiből kialakult márkanév, tehát nem tartozik a történetünkhöz.³⁷]

Kerekegyházán, 2021 januárjában.

Dr. Kenyeres Tibor

---

³⁷ <https://www.kuka.com/hu-hu/a-kuka-r%C3%B3l/t%C3%B6rt%C3%A9nelem> [utolsó letöltés: 2021. január 19.]